

Uitleg en verkondiging
– zondag 13 november 2016 –
Oude Kerk Oosterbeek en Open Hof kerk Wolfheze
door Hette Domburg

Teksten: Exodus 3: 1-15
Lukas 20: 27-38

Lieve mensen,

Vandaag sta ik hier,
Gevraagd om voor te gaan omdat ik iets met zending heb –
Omdat ik samen met Petra, jullie predikant, een aantal jaar in
Mozambique heb mogen werken.
Wie ben ik, dat ik ...?

Ik herinner me een cursus die onze collega Nicolas uit Zwitserland samen met mij ooit gaf, in 2007, in de binnenlanden van Mozambique. Een onderdeel daarvan ging over de voorbereiding van een preek. En Nicolas liet de deelnemers, geen predikanten maar actieve gemeenteleden, daarover nadenken aan de hand van het verhaal over Mozes. Mozes immers is met God daarover in gesprek: wie ben ik, om tot farao te spreken? Ik kan toch niet goed spreken?

Vandaag lezen we deze tekst uit Exodus 3
Heer, wie ben ik, dat ik zou afdalen om uw volk te bevrijden?
En daarbij de volgende vraag: wie zijt Gij eigenlijk? Als ze vragen wie mij gezonden heeft, wat moet ik dan antwoorden?
Al op de vraag 'wie ben ik?', geeft God aan Mozes als antwoord: ik ben toch bij je? Het gaat niet om Mozes, het gaat om God. Mozes moet niet wat meer zelfvertrouwen krijgen, zodat hij wat steviger in zijn schoenen gaat staan – hij moet Godsvertrouwen krijgen, leren vertrouwen op God als metgezel, hoe moeilijk zijn opdracht ook is. En dat geldt in dit verhaal ook voor de Israëlieten: zij moeten gaan vertrouwen op de aanwezigheid van God – 'ik ben die ik ben' – 'ik zal er zijn'.
Het is verleidelijk om vanuit deze tekst nog wat door te denken over het onderwerp zending – waarom doet de kerk daaraan, wat bezielt mensen anno 2016 nog om zoiets te doen? Maar dat kan al snel te pretentius overkomen. Zending gebeurt niet vanuit de pretentie om een heel volk te bevrijden, waarvan dan ook. Niet in de zin van: de bevrijding moet van buiten komen, bij ons vandaan. Maar de tekst stelt wel een aantal vragen, die ook voor onze kerk en voor het zendingswerk van belang zijn.
De vraag wie ben ik, om dit te doen?, is een vraag die onvermijdelijk opkomt. Is het niet uit jezelf, dan zijn er altijd wel mensen in je omgeving die je daar, niet altijd fijnzinnig, op wijzen. Wat pretendeer je wel, om nog mensen te willen bekeren? Zitten ze daar wel op te wachten in Afrika? Kun je niet beter waterputten gaan bouwen?
Nou, om bij dat laatste te beginnen: ook als je waterputten gaat bouwen,

zou je jezelf de vraag mogen stellen: wie ben ik, om dat daar te gaan doen? Het is een vraag die je dwingt om na te denken over je eigen houding. Ben je overtuigd van jezelf, of ben je bereid open te staan voor de ander? Denk je het al te weten, of wil je eerst vooral luisteren naar de klacht van de ander, naar diens pijn en moeite, om dan misschien samen een stapje verder te komen?

De tekst van vandaag buigt de aandacht al snel af van de eigen persoon van Mozes. Hij krijgt geen antwoord waaruit blijkt waarom hij zo gekwalificeerd is voor de klus. Van zichzelf moet hij het kennelijk toch niet hebben. En dat geldt ook voor zendingswerk vandaag: het is niet omdat wij zo'n goede kerk hebben, omdat we het beter weten, omdat... Zending is niet pretentius – maar als het goed is, dienstbaar. Het gaat niet om ons, om dat wij zo goed zijn – het gaat om God, die iets met mensen wil, die in het leven van mensen iets wil betekenen en daarvoor mensen inzet. Is dat niet nog veel pretentiever, alsof je God in je binnenzak hebt? Toegegeven, dat gevaar loop je altijd, als je over God iets wilt zeggen. Ook op de preekstoel, of in gesprek met je buurvrouw. Wie ben ik? is geen verkeerde vraag – de vraag komt voort uit bescheidenheid, een bewustzijn dat je het niet van jezelf moet hebben.

En dan toch gaan... waarom?

Om daarop een antwoord te vinden, kunnen we toch niet om geloven heen. Waar geloven we eigenlijk in, als we geloven? Hoe kijken we gelovend naar de wereld en vervolgens naar onszelf?

In Exodus 3 wordt de kern van het geloven van Israël uitgedrukt. Geloven als vertrouwen op een God die er zijn zal, als mensen in nood verkeren en gebukt gaan onder onrecht. Vertrouwen op een God die meegaat, als mensen in opstand komen tegen dat onrecht en de machtigen van deze wereld aanspreken op hun verantwoordelijkheid. Geloven in een God die meeleeft, meevoelt, weet heeft van de ellende van mensen en zich hun lot aantrekt. Een God die in de geschiedenis werkzaam wil zijn en daarbij mensen inzet om de onderdrukten te bevrijden en de machtigen te confronteren met hun daden.

Geloven als vertrouwen op Gods aanwezigheid en werkzaamheid, op zijn medeleven en medelijden, op zijn handelen in de wereld. En geloven als je ook geroepen voelen, waar je ook bent, om in Gods beweging naar mensen toe mee te gaan.

Zending heeft voor mij daarmee te maken, met Gods beweging naar mensen toe. Niet om ze over te halen net zo te gaan denken als wij – maar wel om bij ze te zijn, te luisteren naar hun klacht en pijn, samen een tijdje op te lopen en mee te denken en mee te werken aan een menswaardiger bestaan. Een bestaan waarin mensen meer tot hun recht komen.

Mozes kreeg te horen: zeg tegen hen, 'ik ben' heeft mij gestuurd, de God van uw vaders, de God van Abraham, de God van Isaak, de God van Jakob. De God van uw vaders – de God van de voorouders. Mozes komt niet iets heel nieuws brengen – hij sluit aan bij de God die er al lang was, de God die de mensen al lang kenden, maar van wie ze misschien in hun huidige situatie geen bevrijding verwachtten. Zijn aanwezigheid onder de

Israëlieten zal betekenen, dat ze de God van hun voorouders herontdekken als een God die zich tegen onrecht keert en die bevrijdt. Geen God die de wereld zoals die is geworden voor lief neemt, laat staan zo gewild heeft, maar die de wereld zoals die is komt veranderen – met het oog op de mensen. En Mozes liep daarbij uiteraard tegen weerstand aan: wie dacht hij wel dat hij was? Wat wist hij nu helemaal van het leven van de Israëlieten? En was hijzelf wel zo'n goed voorbeeld? Ook de Israëlieten stelden vragen bij de persoon van Mozes, om gaandeweg te leren dat ze niet op Mozes moesten vertrouwen, maar op God. Om in de omgang met Mozes iets van God te ontdekken en weer hoop te krijgen – hoop dat er aan hun ellende een einde kon komen – vertrouwen dat God naar hen omzag en hen niet vergeten was – geloof dat een ander leven mogelijk zou zijn, dat God hen daarin zou voorgaan.

Als zending voor ons in Mozambique iets betekend heeft, dan heeft het hiermee te maken gehad. Dat we mochten proberen bij de mensen aanwezig te zijn op een manier, die hun hoop voeding gaf. Een manier van met hen optrekken, waaruit ze vertrouwen kregen in Gods liefde voor mensen in nood. Een manier van samen het leven delen, waarin mensen zich gezien en gewaardeerd voelden en waarin we met elkaar op God leerden vertrouwen. Want ons leven daar heeft ons veel gebracht – wij zijn er zelf gevoed door het geloof en de liefde van de mensen. Zending is wederkerig – over en weer leren we aan en van elkaar wie God is – de God van onze voorouders, een God die er zijn zal om mensen vrij te maken tot een menswaardig bestaan. Een God die ons leert op Hem te vertrouwen als alles tegenzit, als alles donker is.

In Mozambique waren de protestantse kerken waarvoor wij werkten al lang aanwezig voor wij kwamen. Binnen die kerken was de Bijbel al lang verspreid en in de lokale taal vertaald.

Maar de Bijbel is een lastig boek. Je kunt het boek op veel manieren lezen, goede en minder goede. En toen ik de tekst uit Lukas in de voorbereiding las, viel me op dat ook daarin twee manieren van lezen tegenover elkaar staan. De Sadduceeën hebben zo hun eigen manier van omgaan met de Thora, en Jezus leest de teksten weer op een heel andere manier. In de voorbereiding moest ik daarbij ook denken aan Dmitri Verhulst, die vorig jaar zijn 'her-vertelling' van de Thora, de eerste vijf boeken van het Oude Testament, publiceerde. Hij noemde die 'her-vertelling' Bloedboek en verkondigde in interviews in kranten en op televisie, dat het bij deze boeken van Mozes zou gaan om niets minder van een 'handleiding genocide', waarbij het nog maar de vraag was waarom deze teksten in hotelkamers naast je bed lagen, terwijl Mein Kampf verboden was.

Verhulst wilde provoceren – maar van weinig journalisten kreeg hij weerwoord. Jeroen Pauw leek het wel een interessante visie te vinden op de Bijbel en liet Verhulst zonder kritische vragen zijn visie verkondigen. Maar hoe leest Verhulst de Bijbel? Welke bril heeft hij daarbij opgezet? Met welk doel of met welke vraag, welk verlangen, begon hij te lezen? Een van de dingen die ik in Mozambique heb mogen doen, was het organiseren van cursussen juist rond deze vraag. Hoe lezen we de Bijbel?

Of beter: hoe kunnen we de Bijbel op zo'n manier lezen, dat ze voor ons een leven brengend woord wordt? Samen met docenten uit Brazilië en Zuid-Afrika heb ik enkele jaren achter elkaar een training van een of twee weken georganiseerd, waarin we gaandeweg leerden, hoe je de Bijbel kunt lezen opdat ze leven brengt. En van een van de Brazilianen leerde ik daarbij de vraag te stellen: wanneer is de Bijbel Goed Nieuws geweest in het leven van Afrika, en wanneer is de Bijbel dat juist niet geweest? Is de Bijbel, met andere woorden, per definitie het Woord van God, of hangt het er maar net vanaf, wat je ermee doet? En welk criterium hebben we dan, om het een van het ander te onderscheiden?

Want ja, de geschiedenis van Afrika is pijnlijk als het gaat om de Bijbel. Met de Bijbel in de hand hebben Europeanen er de onderwerping van de lokale bevolking verdedigd. Met een beroep op de Bijbel maakten ze onderscheid tussen de superieure blanken en de minderwaardige zwarten. Met de Bijbel in de hand roofden ze het land, legden ze dwangarbeid op gelijk de farao's, namen ze miljoenen mee naar Amerika als slaven... en zo voort. Een geschiedenis van geweld en onderdrukking met de Bijbel in de hand, die in Mozambique pas dertig jaar geleden was afgesloten, toen wij daar arriveerden. Veel mensen hadden die tijd nog meegemaakt – de tijd van de Portugezen.

In onze cursussen leerden we zo onderscheid te maken tussen verschillende manieren van Bijbel lezen. En de tekst van Johannes 10:10, waarin staat dat Jezus gekomen is om leven te brengen, leven in overvloed – die tekst was een van de sleutels om de Bijbel te openen. Bij elke lezing kun je en moet je die vraag stellen: op welke manier kan deze tekst ons leven bevorderen? Niet kleineren of onderdrukken, maar tot bloei laten komen? Als Dmitri Verhulst zo'n sleutel gebruikt had – of de sleutel van Exodus 3 – dan had zijn 'her-vertelling' er al heel anders uit gezien.

En geldt dit niet ook voor ons? Hebben velen van ons vandaag ook niet moeite om toegang te krijgen tot de oude teksten? Schrikken sommige teksten ons niet af, door de vreemdheid, door de wreedheid die we erin tegenkomen, het geweld? Zonder daar veel over te kunnen zeggen, toch kort een opmerking: als we geweld waar mensen in de echte wereld onder lijden aan de orde willen stellen, onder kritiek willen stellen, dan kunnen teksten uit de Bijbel waarin dit geweld aan de orde is, daarbij een enorme dienst bewijzen. De vraag is dan van groot belang: hoe lees je? Met het oog waarop lees je? Als je goed leest, kom je in de Bijbel geen rechtvaardiging van geweld en onderdrukking tegen, geen 'handleiding genocide', maar juist verzet tegen deze werkelijkheid.

Het is tijd om nog even naar Lukas 20 te kijken. Zoals gezegd zien we in deze tekst twee manieren van lezen tegenover elkaar staan. Het lijkt te gaan om de 'opstanding der doden'. Dat kan op het eerste gezicht op ons nogal theoretisch overkomen. Een speculatief onderwerp, dat thuishoort in het rijtje: reïncarnatie – eeuwige jachtvelden – hemel – Nirwana. Alsof het zou gaan om de vraag, of we nadat ons leven zijn natuurlijke einde gevonden heeft, op een of andere manier de dood kunnen overleven. Alsof het gaan zou om onze persoonlijke moeite met de eindigheid van het

bestaan.

De Sadduceeën moeten daar niets van weten. Zij houden vast aan de oudste tradities in de Bijbel, waarin de voorstelling van een leven na dit leven niet thuishoort. Maar om het geloof in de opstanding der doden te bestrijden, maken zij daarvan precies die karikatuur die ik hierboven maakte. Alsof het bij de opstanding gaan zou om een herhaling van zetten – een voortbestaan op de wijze zoals we het leven nu gewend zijn. En ja, dan komen we op ingewikkelde praktische problemen. Want van wie is dan de vrouw, die de vrouw van zeven broers geweest is, die na elkaar gestorven zijn?

De Sadduceeën lezen hierbij een tekst uit Deuteronomium, waarin een richtlijn gegeven wordt voor de omgang met weduwen.

De vrouw van je overleden broer moet, als ze nog geen kinderen heeft, jouw vrouw worden opdat ze dan met jou kinderen kan krijgen. Zodat ze niet helemaal alleen overblijft – zonder nageslacht dat voor haar kan zorgen. En zodat de naam van je broer kan voortleven, want het zullen ook zijn kinderen zijn. Een tekst die niet gaat over de vraag of er leven is na dit leven, maar een tekst die gaat over een stukje onderlinge zorg in oude tijden.

De Sadduceeën nu, gebruiken deze tekst om een punt te maken dat helemaal in de tekst niet aan de orde is: de ongerijmdheid van de gedachte van de opstanding. Opstanding zou, logisch doorgedacht vanuit de wet van Mozes, tot flinke conflicten in de familie leiden. Want van wie is die vrouw dan?

Maar verborgen achter deze lezing van de Sadduceeën zit iets heel anders. Want met welke bril lezen zij de teksten? Met het oog waarop? De Sadduceeën waren een partij binnen het jodendom, die gelieerd was aan de macht. Sadduceeën behoorden tot de bovenste priesterklasse. Ze waren welgesteld en hun volgelingen waren te vinden onder de rijke bovenlaag.

Sadduceeën erkenden alleen het gezag van de boeken van Mozes, de eerste vijf Bijbelboeken. Zij hielden vast aan de oude theologie die stelde, dat God in dit leven de rechtvaardige beloont en de goddeloze straft. Als dat zo is, ga je ook anders naar de wereld kijken. In Mozambique leefde deze gedachte ook sterk. Rijkdom wordt dan al snel gezien als een teken van Gods zegen – en goedkeuring. Armoede als een teken van Gods straf – en eigen ongerechtigheid. De armen hebben het aan zichzelf te danken – de rijken eigenlijk ook.

Een gedachte die onder zichzelf bonussen toekennende topmensen vandaag ook niet onbekend lijkt, als is ze dan misschien ontdaan van de verwijzing naar God.

In dit denken van de Sadduceeën is geen plaats voor de gedachte aan opstanding. Wat moet er na de dood nog gebeuren? Wat heeft God hierna nog toe te voegen? Het kan alleen maar meer van hetzelfde worden – en

dat leidt zoals gezegd tot rare situaties.

Maar dat is nu precies het eigenlijke verschil met Jezus. Hij staat niet voor de status quo – hij staat in lijn met een latere theologie – de lijn van de profeten en van de apocalyptische literatuur. In de loop der eeuwen is in Israël de gedachte aan opstanding of een leven na dit leven opgekomen, juist omdat men steeds meer zag dat het niet waar is dat God in dit leven de rechtvaardigen beloont en de goddelozen straft. De ervaring leert, dat de onrechtvaardigen vaak hun straf ontlopen – niet altijd trouwens – en dat veel rechtvaardigen een ontijdige en gewelddadige dood sterven. Maar de profeten wilden daarmee niet hun vertrouwen in God opgeven – hun vertrouwen in Gods gerechtigheid en liefde. Eens zal toch recht gedaan worden – eens zullen de slachtoffers van de geschiedenis in ere hersteld worden en de beulen gestraft. Als dat niet in dit leven gebeurt, dan vertrouwen we toch op God die alles in zijn hand houdt, om dat eens te verwerkelijken.

Zo kwam de gedachte van een eindtijd op – het geloof dat aan het einde der tijden God door middel van een gericht al wat onrecht was recht zal maken. Een tijd waarin ook de Messias een rol zou spelen. En dan zouden de doden ook opstaan – ze zijn niet voorgoed verdwenen. Opstanding heeft, in de lijn van het Oude Testament, dan ook een heel kritische betekenis. Het gaat er niet om, zoals in de karikatuur van de Sadduceeën, dat dit leven nog eens vrolijk wordt voortgezet. Het gaat erom, dat God recht zet wat krom was – dat recht gedaan wordt aan de slachtoffers van deze wereld.

Jezus staat in deze lijn. Hij laat God niet zien als iemand die de bestaande orde in de wereld legitimeert. Hij laat God zien als degene die omziet naar de mensen in nood – naar de mensen die veroordeeld zijn en buitengesloten – de mensen die te horen krijgen dat ze hun ellende aan zichzelf te danken hebben –

En in die lijn, in die theologie, die van de profeten doorloopt via de apocalyptiek naar het Nieuwe Testament, in die lijn speelt Opstanding een rol. Opstanding der doden is het symbool van Gods heerschappij over de geschiedenis en van de uiteindelijke overwinning van de gerechtigheid.

Dat heeft voor mij met geloven te maken. Dat we de hoop op een uiteindelijke overwinning van de gerechtigheid niet loslaten. Dat we blijven vertrouwen op een God die omziet naar de slachtoffers van de politieke, economische en sociale orde. Dat we in geloof kritisch leren en blijven kijken naar de orde van de wereld waarin we leven – een orde die een wanorde is zolang ze slachtoffers maakt. Zolang mensen aan de onderkant betalen met hun leven en met hun vrijheid voor de privileges van mensen aan de bovenkant. Zolang onze rijkdom gebaseerd is op uitbuiting en ongelijkheid.

Hoe leest Jezus het Oude Testament? Ook hij gebruikt een tekst die niet over de opstanding lijkt te spreken, om de opstanding te verdedigen. Maar zijn keuze is wel een terechte keuze. Met zijn citaat uit Exodus 3, over de God van Abraham, Isaak en Jacob, brengt hij ons bij de kern van de Bijbelse boodschap. Bij een sleutel om de schrift te verstaan. Want het is in dit gedeelte dat God zich laat kennen, als degene die de klacht van de slachtoffers gehoord heeft, die de ellende ziet en kent, die afdaalt om er iets aan te doen en daarbij mensen inschakelt.

Ja, God is een God van levenden – en Opstanding maakt opstandig – opstanding roept ons op tot verzet tegen onrecht – tot solidariteit met slachtoffers – tot offers brengen voor de bevrijding van mensen

Opstanding kan ons daarom verbinden, met mensen wereldwijd – met mensen in Afrika, van wie we weten dat ze in deze asymmetrische wereld vaak aan het kortste eind trekken. We mogen hopen op onze opstanding, maar pas als we daarbij de opstanding van de slachtoffers van deze wereld voorop stellen – pas als we verlangen naar het recht dat eindelijk zal zegevieren – omdat 'ik zal er zijn' ons niet verlaat.

Amen.